

ПЕДАГАГІЧНЫЯ І ПСІХАЛАГІЧНЫЯ НАВУКІ

ПЕДАГОГІКА

Педагагічная навука на Беларусі першапачаткова існавала як састаўная частка філас. або філас.-рэліг. вучэння. Заснавальнікам навук.-асветніцкага і этычна-дыдактычнага кірунку ў філас.-пед. літаратуры быў Ф.Скарына. Ён падкрэсліваў неабходнасць асветы і адукацыі для народа, прапагандаваў любоў да сваёй сям'і і Радзімы, распаўсюджваў хрыст. і рэнесансава-гуманіст. погляды на чалавека і мудрасць яго зямнога быцця на аснове божых заветаў і высокіх духоўных пачуццяў. С.Будны крытыкаваў царк. сістэму навучання, лічыў, што феодалы павінны клапаціцца пра адукацыю простага народа на яго жывой бел. мове. Ён выдаў (пры садзеянні Л.Крышкоўскага і М.Кавячынскага) у Нясвіжскай друкарні на бел. мове падручнік для школ «Катэхзіс», па якім у пратэстанцкіх школах вывучалі асновы кальвінісцкага вучэння і бел. мову. Пэўны ўклад у развіццё і станаўленне пед. думкі на Беларусі ў 16—17 ст. зрабілі дзеячы брацкіх школ, пед. сістэма якіх фарміравалася пад уплывам гуманіст. і рэфармацыйных ідэй. У брацкіх школах выкладалі Л. і С. Зізаніі, М.Сматрыцкі. У 1596 Л.Зізаній выдаў у Віленскай брац-

кай друкарні азбуку «Наука ку читанню и розуменню писма словенского» з малюнкамі і «Лексісам» (тлумачальным слоўнікам з 1061 слова), які змяшчаў звесткі па гісторыі, географіі, прыродазнаўстве. Значную ролю ў развіцці пед. думкі бел. і слав. народаў адыграла «Грамматика словенския правильная синтагма...» (1618—19) Сматрыцкага, якую М.В.Ламаносаў разам з «Арифметикой» Л.Ф.Магніцкага называў «вратами своей учености». Яна 2 стагоддзі была самым аўтарытэтным падручнікам па слав. мовазнаўстве, двойчы перавыдавалася ў Маскве (1648, 1721); у 18 — 1-й пал. 19 ст. стала ўзорам для сербскай, харвацкай, рум. і балг. граматык. У 1631 у Куцейне (каля Оршы) бел. друкар С.Собаль выдаў кнігу для першапачатковага навучання «Букварь сиречь начало учения детям начинающим чтению изыскати» (упершыню ўжыў назву «букварь»). Уклад у развіццё пед. думкі на Беларусі зрабіў Сімяон Полацкі, які лічыў, што ўсё зло ў грамадстве ўзнікае і распаўсюджваецца ад неадукаванасці і невуцтва людзей, а школа і настаўнікі — гал. выхавальнікі, якія павінны дасканала валодаць майстэрствам выхавання і вучыць дзяцей рабіць добрыя ўчынкi. Па ініцыятыве Сімяона По-

лацкага ў 1687 у Маскве засн. Славяна-грэка-лацінскага акадэмія, у створанай ім друкарні выйшлі «Букварь» (1679), «Часослов» (1681). Прыкметны ўплыў на развіццё пед. думкі на Беларусі зрабілі члены Адукацыйнай камісіі — першай у Рэчы Паспалітай і Еўропе дзярж. установы па кіраўніцтве нар. асветай. Асветнікі С.Канарскі, Ян Снядзецкі, прафесары Віленскага ун-та А.Снядзецкі, А.Доўгiрд распрацавалі навук і метадычныя падыходы да вывучэння роднай мовы, школьных прадметаў, фіз. і гігіенічнага выхавання, умацавання здароўя дзяцей. Пасля далучэння Беларусі да Рас. імперыі на Беларусі атрымалі пашырэнне пед. ідэй А.М.Радзiшчава, М.І.Навікова, Дз.С.Анічкава, К.Дз.Ушынскага, В.І.Вадавозава, В.П.Вахцерава, У.Я.Стаюніна, Дз.Дз.Сямёнава і інш. Бел. паэты-дэмакраты Ф.Багушэвіч, А.Гурыновіч, Я.Лучына адстойвалі права бел. народа на асвету, родную мову, літаратуру, нар. педагогіку. Бел. этнограф і фалькларыст Е.Р.Раманаў выступаў за развіццё нац. культуры, мовы, навукі і літаратуры, напісаў для дзяцей беларусаў «Падручнік рускай граматыкі» (1881). У 1862 у Варшаве выдадзены на бел. мове буквар-катэхзіс «Элементар для добрых дзетак...» грамадскага дзеяча лі-

бэральнага кірунку і асветніка А. Аскеркі. У пач. 20 ст. створаны шэраг падручнікаў на бел. мове: «Беларускі лемантар, або Першая навука чытання» К. Каганца (выд. ананімна, 1906), «Першае чытанне для дзетак беларусаў» Цёткі (1906), Я. Колас як вучоны-педагог напісаў падручнікі «Другое чытанне для дзяцей-беларусаў» (1909), «Методыка роднае мовы» (1926), адстойваў права атрымання адукацыі на роднай мове, вялікую ўвагу аддаваў творчай асобе народнага настаўніка як узорнага выхавачеля.

У 1920—30-я г. педагогіка на Беларусі развівалася як састаўная частка сав. пед. навукі. Даследаванні ў галіне педагогікі ў першыя гады сав. улады праводзілі Ін-т бел. культуры і кафедра педагогікі БДУ, НДІ камуніст. выхавання. У 1918 выдадзена «Беларуская граматыка для школ» Б. А. Тарашкевіча — першае навуц. абагульненне асн. заканамернасцей жывой бел. мовы, літ. мовы беларусаў. Выдадзены працы І. І. Замойца «Мастацкая літаратура ў школьным выкладанні» (вып. 1—2, 1927—28), П. Я. Панкевіча «Політэахічная школа ў сувязі з развіццём сучаснай буйной індустрыі» (1928), падручнікі «Граматыка і сінтаксіс» і «Беларуская мова» І. Прагасевіча і І. Самковіча, (1933), «Граматыка» А. С. Саломеяна і Н. І. Шэўчыка (1934). Шмат разоў перавыдаваліся падручнікі па бел. мове для 5—10-х класаў Ю. Шакаля. У пасляваенныя гады бел. вучоныя сумесна з настаўнікамі распрацоўвалі тэарэт. праблемы педагогікі і прыватных метод. ствараліся падручнікі і метадычныя дапаможнікі для настаўнікаў бел. мовы і літаратуры, працы па педагогіцы, гісторыі нар. асветы і пед. думкі на Беларусі. У 1979 у Маскве выйшаў навуц. дапаможнік Г. Ф. Харламава «Педагогіка» (2-е выд. 1990). У канцы 1990-х г. вучоныя-педагогі Д. І. Вадзіцкі, А. А. Грымаць, А. І. Жук, Э. І. Жук, І. І. Казімірская, В. А. Капранава, Р. С. Піёнава, С. А. Пуйман, М. К. Сцяпаненкаў і інш. выдалі ў Беларусі і за яе межамі шэраг дапаможнікаў па педагогіцы і гісторыі педагогікі. У сувязі з укараненнем у сістэму адукацыі Беларусі нац. падручнікаў бел. педагогі і метадысты стварылі арыгінальныя падручнікі, навуц.-метадычныя дапаможнікі, вучэбна-метадычныя комплексы для вучняў і педагогаў (У. К. Андрэенка, Ц. С. Бародзіч, Г. М. Валочка, А. А. Ганчарова, І. Р. Гікалава, А. Ф. Журба, В. У. Івашына, А. К. Кльшца, Б. М. Крайко, М. А. Лазарук, А. Я. Ленсу, Ш. І. Лявонава, Л. А. Мурына, І. І. Паўлоўскі, В. У. Протчанка, А. У. Рагуля, У. Н. Сідарцоў, Р. Р. Цігова, Р. Р. Чэчат, М. Г. Яленскі, М. С. Яўневіч і інш.).

У 2-й пал. 20 — пач. 21 ст. даследаваліся і даследуюцца: гісторыя асветы, школы, пед. думкі і навукі Беларусі, зыкарыстанне вопыту еўрап. і сучв. сіс-

тэмы адукацыі (Е. Г. Андрэева, У. І. Андрэеў, А. М. Анікіевіч, В. С. Болбас, В. У. Буткевіч, С. В. Снапкоўская, С. А. Умрэйка і інш.); тэорыя і метадалогія даследаванняў у галіне пед. навук, пед. інаватыка (Б. В. Пальчэўскі, І. І. Цыркун, І. Ф. Харламаў і інш.); тэарэтыка-метадалагічныя асновы творчасці, выхаванне творчай асобы (І. А. Малахава, В. М. Навумчык, У. П. Пархоменка, Я. С. Рапацэвіч і інш.); тэорыя, метадалогія, метадзікі і тэхналогіі навучання бел. і рус. мовам у школах і ва ўстановах нац. сістэмы адукацыі (М. Б. Анціпава, Н. С. Віслабокава, А. А. Гулецкая, Г. І. Нікалаенка і інш.); тэорыя, метадалогія, змест, метадзікі і тэхналогіі выкладання і навучання розным прадметам ва ўстановах адукацыі Беларусі (В. Л. Жук, С. С. Кашлёў, К. У. Лаўрыновіч, Н. А. Масюкова, Н. М. Ніжнёва, І. А. Новік, А. М. Радзькоў, А. П. Сманцар, А. С. Шылава і інш.); тэорыя, метадалогія, метадзікі, тэхналогіі сямейнага, дашкольнага і грамадскага выхавання (М. Г. Агурцоў, Г. П. Арлова, Г. А. Бутрым, У. Ф. Валадзько, К. У. Гаўрылавец, Я. Д. Грыгаровіч, У. Т. Кабуш, Ф. У. Калод, І. І. Калачова, Н. К. Катовіч, В. В. Мартынава, І. І. Рыданава, М. А. Станчыц, М. М. Ярмалінская і інш.); выхаванне, навучанне, развіццё дзяцей-сірот, дзяцей, пазбаўленых башкоўскай апекі, дзяцей-інвалідаў і дзяцей з асаблівасцямі псіхафізічнага развіцця (С. С. Бубен, С. Я. Гайдукевіч, Т. А. Грыгор'ева, У. П. Грыханаў, Л. А. Зайцава, А. М. Змушко, А. М. Калініна, А. М. Канаплёва, М. Я. Кобрынскі, Т. Л. Ляшчынская, А. С. Сляповіч, Л. І. Смагіна і інш.); тэорыя, метадалогія, змест, метадзікі фіз. выхавання, фіз. культуры, спорту і спарт. трэніроўкі, здаровага ладу жыцця і фіз. рэабілітацыі дзяцей, моладзі і ўсіх катэгорый насельніцтва (В. А. Баркоў, І. У. Бельскі, С. Дз. Бойчанка, А. І. Бондар, Л. Дз. Глазырына, А. А. Гужалоўскі, В. А. Каляда, А. Р. Фурманаў, Т. П. Юшкевіч і інш.); прафес., прафес.-тэхн. адукацыя, падрыхтоўка рабочых кадраў (М. В. Ільін, Э. М. Каліцкі, Ю. З. Кушнер, А. В. Лук'яновіч, Л. С. Смятрыцкі, Г. В. Сяркушэў, М. А. Цыральчук, А. Х. Шкляр і інш.); сістэма паслядыпломнай адукацыі (А. І. Андарала, А. І. Жук, М. І. Запрудскі, Н. М. Кошэль, М. І. Міцкевіч і інш.); фарміраванне асобы настаўніка (М. В. Кухараў, В. П. Таранцей, Г. В. Торхава, Л. Н. Ціханаў і інш.).

Пытанні тэорыі і практыкі педагогікі распрацоўваюць супрацоўнікі Нац. ін-та адукацыі, кафедраў педагогікі ВНУ, адпаведных кафедраў Рэсп. ін-та прафес. адукацыі. Акадэміі паслядыпломнай адукацыі, абл. ін-таў павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кіруючых работнікаў і спецыялістаў адукацыі, ад-

дзялення псіхалага-пед. навук. Бел. акадэміі адукацыі і інш.

Літ.: Пинкевич А. П. Советская педагогика за десять лет. М. 1927; Из истории школы Белоруссии и Литвы. М., 1964; Нарысы гісторыі народнай асветы і педагогічнай думкі ў Беларусі. Мн., 1968; Антологія педагогічнай думкі Беларусі. Мн., 1986; Валадзько У. Ф. Канцэпцыя выхавання ў нацыянальнай школе Беларусі. Мн., 1993; Паўлоўскі І. І. Моўная адукацыя малодшых школьнікаў: Тэарэтыка-дыдактыч. даслед. Мн., 1998; Кабуш В. Т. Гуманістычная воспитательная система: Теорія і практыка. Мн., 2001; Снапкоўскі С. В. Гісторыя адукацыі і педагогічнай думкі Беларусі (60-я гг. XIX — пачатак XX ст.). Мн., 2001; Формирование индивидуального стиля деятельности будущего учителя: теоретический аспект. Мн., 2004; Чэчат В. В. Педагогіка сямейнаго воспитания. Мозырь, 2003. *В. У. Чэчат.*